

Mouzelis, Nicos

SOCIOLOGIJSKA TEORIJA: ŠTO JE POŠLO KRIVO? – DIJAGNOZA I POMOĆ

Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, 2000.

Unutar korpusa sociologijske literature u Hrvatskoj nova izdanja su rijetka, a knjige koje se bave sociologijskom teorijom još su rjeđe. Stoga pojava knjige *Sociologijska teorija: što je pošlo krivo? – Dijagnoza i pomoć* predstavlja dobrodošlo osvjježnje.

Autor je Nicos Mouzelis, profesor sociologije pri londonskoj School of Economics. Osnovno područje njegovog rada je razvoj država i parlamentarnih institucija u brojnim balkanskim i latinoameričkim društvima kasne industrijalizacije te noviji teorijski smjerovi u sociologiji i njihov značaj za proučavanje politike zemalja Trećeg svijeta. Mouzelis se također bavi novijim teorijskim smjerovima, razvitkom marksističke i post-marksističke misli, historijskom sociologijom i teorijom države.

Na području sociologijske teorije Mouzelis je objavio nekoliko knjiga: *Organization and Bureaucracy: An Analysis of Modern Theories* (1975); *Post Marxist Alternatives: The Constitution of Social Orders* (1990); *Back to Sociological Theory* (1990). U tom nizu je i knjiga *Sociologijska teorija – što je pošlo krivo?* koja je prvi put objavljena 1995. godine. U tom djelu Mouzelis raspravlja o sljedećim dilemama: problemu akcije i strukture, problemu odnosa mikro i makrorazina te problemu agensa i strukture.

Mouzelis zastupa tezu po kojoj širenje sociologijske teorije kao specijalizirane subdiscipline s Parsonsom zaslužuje legitimno mjesto unutar brojnih disciplina društvenih znanosti, sve dok sociologijska teorija kao subdisciplina teži konstrukciji konceptualnih oruđa koja će olakšati empirijsko istraživa-

nje, a ne k supstantivnim univerzalnim utemeljiteljskim generalizacijama.

Mouzelis smatra da je Parsonsova teorija u nastojanju pružanja općeg konceptualnog okvira za proučavanje kulturnih i društvenih sustava i sustava ličnosti previše naglasila sustavnost na račun agencije, kako na mikro tako i na makrorazini analize. On smatra da je taj osnovni nedostatak na mikrorazini djelomično prevladan razvojem različitih interpretativnih sociologija. One – težeći da akciju/interakciju identificiraju s mikrorazine, a institucionalne strukture s makrorazine – nisu bile u stanju uspješno povezati mikro i makropristupe te se na odgovarajući način nositi s Parsonsovim nedovoljnim uvažavanjem makroaktera.

Ova neuravnoteženost je dovela do sustavnog zanemarivanja društvenih hijerarhija i do sve šireg jaza između mikro i makrosociologije. Ujedno, ona nije ispravljena relevantnim teorijskim razvitkom izvan interpretativne mikrosociologije, kao što je analiza racionalnog izbora. Ovu neuravnoteženost nisu ispravili ni autori koji su bili odlučni pod svaku cijenu transcendentirati funkcionalizam, pogotovo Parsonsov. Među takve autore Mouzelis prvenstveno ubraja Eliasa, Giddensa i Bourdieua. Stalni neuspjeh u povezivanju mikro i makrorazina te akcije s institucionalnom strukturom doveli su do slabljenja takvih pokušaja.

Glavna stremljenja teorijski orijentiranih sociologa sada su usmjerena na epistemologijska pitanja i/ili rasprave u lingvistici, semiotici ili psihoanalizi. Zaokret od socioteorijskih k filozofskim, lingvističkim i psihoanalitičkim pitanjima oslabio je veze između teorije i empirijskog istraživanja. Nedovoljan razvoj ili stagnacija sociologijske teorije u užem smislu znači da nije bilo moguće uspješno prevesti uvide iz filozofije ili iz teorijskih proboja u srodnim disciplinama u konceptualna oruđa koja bi olakšala, a ne otežala empirijsko istraživanje o konstituciji, reprodukciji i transformaciji društvenih sustava, primarno socijetalnih.

Mouzelis smatra da je takav razvitak situacije rezultirao anarhijom, kakofonijom i potpunim izostankom komunikacije između

sukobljenih teorijskih škola. U takvoj situaciji *Sociološki teorija: Sto je pošlo krivo?* uz dijagnozu stanja nudi i razjašnjavanje uzroka današnjeg stanja sociološke teorije te nekoliko prijedloga i mogućih izlazaka iz današnje teorijske dezorijentiranosti sociologije.

Knjiga je organizirana na sljedeći način: U prvom dijelu pod naslovom *Dijagnoza* Mouzelis pokušava pokazati zašto interpretativne sociologije kao i teorije racionalnog izbora nisu uspjele pronaći adekvatna rješenja za pitanje odnosa agencija struktura i mikro-makro relacija. Također, autor je pokušao pokazati da su poststrukturalističke teorije koje slijede strategiju teorijske diferencijacije završile u krajnje grubim konceptualizacijama koje više otežavaju negoli olakšavaju empirijsko istraživanje o tome kako se kompleksna društva stvaraju i mijenjaju.

U poglavlju *Sljepa ulice mikrosociološkog teoretiziranja* autor se bavi zanemarivanjem makroaktera od strane različitih interpretativnih sociologija, a za koje smatra da su imali teške posljedice za daljnji razvoj sociološke teorije. Među razlozima koje navodi Mouzelis jesu strah mikrosociologa od reifikacije, "populistička" sklonost mikrosociologa k "laicima", "običnim članovima društva" i "svjetovnim" susretima. Mouzelis smatra da su mikrosociolozi skloni zaboraviti da akteri zbog svojeg nejednakog pristupa ekonomskim, političkim i kulturnim proizvodnim sredstvima isto tako nejednako pridonose i konstrukciji društvene zbilje. Među uzrocima zanemarivanja makroaktera jest i shematska distinkcija "pojedinaac – društvo" koja prožima sociologiju još od njenih početaka.

Mouzelis svoje teze obrazlaže analizom Goffmanova "interakcijskog poretka" i teorije "metodološkog situacionalizma" Randall Collinsa.

U poglavlju *Teorije racionalnog izbora* Mouzelis se bavi pristupima racionalnog izbora (ili teorije igara) koji su pokušali pokazati da su u osnovi svih društvenih fenomena stvarni, djelotvorni akteri koji teže ostvariti svoje interese na više ili manje racionalan način. I teoretičari racionalnog izbora imaju u pozadini antifunkcionalističko raspolože-

nje, kao i interpretativni sociolozi, no teoretičari racionalnog izbora skloni su usvojiti logičko-deduktivnu čisto teorijsku orijentaciju u svojim pokušajima objašnjavanja društvenih fenomena i pronalazjenja veza između mikro i makrorazina analize. Mouzelis kao primjer navodi djelo J. Colemana koji je izgradio teoriju društvenog djelovanja i društva koje se temelji na postojanju djelotvornih aktera koji nastoje maksimizirati korisnost, ali koja izbjegava redukcionizam.

U poglavlju *Poststrukturalizam* autor navodi kako se, uslijed neuspjeha prevladavanja slabosti parsonsovske paradigme i stvaranja djelotvornije veze između mikro i makropristupa, dio prostora sociološke teorije ispunio preokupacijom filozofskim pitanjima i teorijskim razvojem u disciplinama poput lingvistike i psihoanalize. Takvi novi trendovi upućuju na proces dediferencijacije, namjerno slabljenje ili čak ukidanje granica između postojećih disciplina i subdisciplina u društvenim znanostima. U tom kontekstu se i poststrukturalizam suprotstavlja konvencionalnoj teoriji, u tri pravca, suprotstavljajući se utemeljenju, konceptu centriranog subjekta te pojmu reprezentacije i empirijskog odnošenja. Mouzelis se ovdje naročito referira na djelo Michaela Foucaulta i Jeana Baudrillarda.

U drugom dijelu pod naslovom *Provizorna pomoć* Mouzelis se bavi teorijama koje bi trebale transcendirati Parsonsov funkcionalizam, pokušavajući pokazati kako marksistički pojmovi tehnologije, prisvajanja i ideologije mogu, uz adekvatnije razumijevanje odnosa agencija – struktura, pridonijeti djelotvornijem rekonstruiranju Parsonsove teorije. Distinkcija agencije i strukture predstavlja nit vodilju ovog dijela knjige.

U poglavlju *Institucionalne i figuracijske strukture* autor razlaže odnos agencija – struktura u figurativnoj sociologiji, s naglaskom na djelu Norberta Eliasa *Civilizations and Human Self – Image* o civilizacijskom procesu u zapadnoeuropskim društvima koje utvrđuje dugoročni trend k poboljšanju društvenog ponašanja. Taj se trend objašnjava procesima sve veće podjele rada, društvene diferencijacije, stvaranjem države i koncen-

tracijom sredstava prisile u društvenom vrhu s rastućom međuovisnošću pojedinaca, koji vodi sve većoj izjednačenosti razlika u moći među različitim grupama. Posljedica sve veće društvene diferencijacije i međuovisnosti je i diferencirana struktura ličnosti.

U poglavlju *O artikulaciji institucionalnih i figuracijskih struktura* Mouzelis se bavi neofunkcionalizmom te artikuliranjem ideje korištenja određenih marksističkih konceptualnih oruđa u uspostavi primjerenijih veza između institucionalnih i figuracijskih cjelina. Autor obrađuje rad Eisenstadta i Smelsera te analizira vezu Parsonsove AGIL-sheme s figuracijskim i institucionalnim cjelinama.

Poglavlje *Pitanje odnosa sudionik – društvena cjelina* bavi se istraživanjem odnosa između sudionika i društvenih cjelina. Mouzelis taj odnos razlikuje od odnosa pojedinac – društvo na dva fundamentalna načina. Sudionik se ne odnosi nužno na pojedinca, dok se društvena cjelina ne preklapa u potpunosti s pojmom društva. U tom kontekstu Mouzelis se pozabavio Bourdieuom i njegovim konceptom habitusa te Giddensovom teorijom strukturalizacije i njegovim ključnim pojmom dualnosti struktura.

U poglavlju *Sinteza i primjena* bavi se razmatranjem funkcionalizma. Mouzelis smatra da su minimalni uvjeti za nazivanje nekog pristupa funkcionalističkim postojanje pojma cjeline koja se sastoji od međusobno povezanih dijelova i pojma “izvanjskog”. On se bavi restrukturiranjem radova teoretičara kao što su Durkheim, Parsons, Merton i Althusser te objašnjavanjem u kakvom su međusobnom odnosu konceptualna oruđa koja predlaže, poput figuracijskih/društvenih cjelina, paradigmatke i systemske dualnosti/dualizma, društvenih hijerarhija, pozicijskih/dispozicijskih/interakcijskih dimenzija igara. Druga namjera mu je bila pokazati na koji način ta konceptualna oruđa mogu ukloniti neke osnovne pogrešne postavke o funkcionalističkim objašnjenjima u sociologiji.

Mouzelis ovdje naglašava svoj stav da je sociologiji, uz veliko “strategijsko” teoreti-

ziranje Parsonsa i Giddensa, danas potrebno i “skromnije” teoretiziranje poput Mertonova, Gouldnerova i Lockwoodova. On tu podrazumijeva razradu manjeg broja međusobno povezanih koncepata koji su korisni za smanjivanje “iskrivljene komunikacije” i postavljanje zanimljivih empirijskih pitanja za specifična problemska područja.

Mouzelis kao dodatak zaključka donosi i svoje provizorne smjernice koje smatra korisnim za teorijski orijentiranu sociološkijsku analizu.

Dodatak *Hijerarhijski aspekti životnih putova* donosi nam Mouzelisovu primjenu koncepta hijerarhije, dualnosti/dualizma i trodimenzionalnih aspekata igara u područjima koja su povezana s empirijskom problematikom, primjenjujući ih u analizi životnog puta svog oca i svoga vlastitog. Teorijski riječ je o iznošenju životne priče kroz prepletanje kategorija hijerarhija, položaja, dispozicija i situacija. Mouzelis najveći akcentni odnos stavlja na međuodnos “hijerarhijskih fragmentacija” i odnosa između ekonomskog i kulturnog kapitala koji su odredili sudbinu životnog puta njegova oca i njegovu osobnu egzistenciju.

U domaćoj znanstvenoj produkciji kojoj manjka djela koje se bave sociološkijskom teorijom, Mouzelis predstavlja dobrodošlu novost, kao i samo djelo koje ukazuje aktualnu problematiku sociološkijske teorije i predstavlja potrebnu informaciju za cjelinu sociološkijske struke u Hrvatskoj.

Kako u iscrpnom predgovoru navodi prof. dr. Ognjen Čaldarović, Mouzelisova knjiga nije namijenjena običnom čitatelju koji se po prvi put susreće sa sociologijom, ona nije namijenjena ni “običnom” sociologu koji želi tek ovlaš operirati u području sociološkijske teorije, već “znalačkom subjektu” koji posjeduje određeno znanje o sociologiji i sociološkijskoj teoriji. Ipak, napor uloženi u čitanje ove potrebne knjige neće biti uzaludan ni “najobičnijem” sociologu u unapređivanju znanja i boljem razumijevanju današnje sociološkijske teorije.

Tarik Kulenović